

Robert SIKORSKI

Archiwum Państwowe w Częstochowie

**Działalność kancelarii notarialnej pod koniec XIX
i w pierwszych latach XX wieku oraz po odzyskaniu
niepodległości, w świetle przepisów
i zachowanej dokumentacji zespołu archiwalnego:
Kancelaria notariusza Stanisława Leopolda
Biernackiego w Częstochowie**

Instytucja nowoczesnego notariatu publicznego została wprowadzona na ziemiach polskich dopiero po 1795 roku, czyli po upadku Rzeczypospolitej. Odbyło się to w drodze wprowadzania systemu prawnego państw zaborczych. W zaborze austriackim miało to miejsce w latach 80. XVIII wieku (z instytucją tą zetknęli się mieszkańcy Królestwa Galicji i Lodomerii oraz Galicji Zachodniej) pod postacią notariuszy wekslowych, w zaborze pruskim (do którego to zaboru włączono m.in. Częstochowę i okolice w 1793 roku) od 1741 roku obowiązywały przepisy *Corpus Iuris Fridericiani*¹.

Kolejnym etapem było przyjęcie francuskiego systemu prawnego, w tym prawa o notariacie z 1803 roku, wprowadzonego na ziemiach Księstwa Warszawskiego w 1808 roku. Wraz z dekretem o taksie notariuszy z 14 marca 1809 roku stanowiły podstawę prawną działania notariatu². Organizacja notariatu utrzymała się także w Królestwie Polskim. Wprowadzono jednak pewne zmiany. Ustawa hipoteczna z 1818 roku oraz instrukcja notarialna z 1819 roku nadały notariuszom w miastach, w których znajdowały się trybunały cywilne, tytuł rejentów kancelarii ziemiańskich³. Ustawa hipoteczna i instrukcja Komisji Rzą-

¹ Malec D., *Notariat II Rzeczypospolitej*, Kraków 2002, s. 43–44, 54.

² Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego, nr 9, s. 239–245; *Historia Państwa i Prawa Polski*, t. 3, red. Bardach J., Senkowskiej-Gluck M., Warszawa 1981, s. 130–131.

³ Uchwała Sejmowa z dnia 2 (14) kwietnia 1819 roku zatwierdzająca ustawę o przywilejach i hipotekach, Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 5, nr 21, s. 295–387.

dowej Sprawiedliwości Królestwa Polskiego z 1825 roku zlikwidowały urzędy notariuszy powiatowych, wprowadzając w ich miejsce rejentów powiatowych⁴. Zmiany te doprowadziły do powstania dwóch zróżnicowanych pod względem kompetencji i właściwości terytorialnej rodzajów notariuszy: pisarzy aktowych oraz rejentów. Rejenci zaś dzielili się na rejentów kancelarii ziemiańskich i rejentów okręgowych. Pisarze aktowi mogli sporządzać czynności w całym kraju, rejenci kancelarii ziemiańskich w obrębie działalności trybunałów, przy których zostali ustanowieni, rejenci okręgowi tylko we właściwym sądzie pokoju.

Notariuszy powiązano z organizacją hipoteki. Akty i wnioski hipoteczne zyskiwały znamię wiary publicznej dopiero po rozpatrzeniu i zatwierdzeniu ich przez zwierzchność hipoteczną. Wydziały hipoteczne utworzone przy trybunałach cywilnych składały się z prezesa trybunału, jednego lub dwóch sędziów oraz z pisarza kancelarii ziemiańskiej. W sądach pokoju w składzie znajdował się podsędek, pisarz i podpisarz. W skład kancelarii ziemiańskiej wchodził rejenci, pisarz, kancelarię okręgową tworzyli rejent okręgowy i pisarz hipoteczny.

Wymogiem uzyskania nominacji do pracy w charakterze notariusza był egzamin, a postanowieniem Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 23 grudnia 1835 roku / 4 stycznia 1836 roku wprowadzono kolejny wymóg, tj. znajomość języka rosyjskiego⁵. Postanowieniem Namiestnika Królestwa Polskiego z 1818 roku prawo mianowania notariuszy przekazane zostało Komisji Rządowej Sprawiedliwości. Przepisy ustawy hipotecznej z 1818 roku utrzymały zasadę dożywotniego mianowania rejentów wynikającą z ordynacji notarialnej, rozszerzając ją także na pisarzy hipotecznych⁶.

Działalność kancelarii notarialnych na terenie Królestwa Polskiego w II połowie XIX wieku opierała się na przepisach z dnia 19 lutego 1875 roku „O zastosowaniu dla Warszawskiego okręgu sądowego Najwyżej zatwierdzonej dnia 14 kwietnia 1866 roku ustawy notarialnej”⁷. Czynności notarialne mieli wykonywać notariusze pod nadzorem władz sądowych. Kancelarie notarialne miały działać przy kancelariach hipotecznych sądów okręgowych i sędziach pokoju. Kandydat na to stanowisko musiał zdać egzamin przed komisją składającą się z prezesa sądu okręgowego, prokuratora i jednego czynnego notariusza. Z potwierdzenia aktem notarialnym wyłączono dokumenty prywatne na sumę nieprzekraczającą 500 rubli, pełnomocnictwa, akta układów pojednawczych, proś-

⁴ Uchwała sejmowa z 1 (13) czerwca 1825 roku zatwierdzająca nowe prawo o przywilejach i hipotekach, *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. 9, nr 40, s. 355–373; *Historia Państwa*, s. 491–492.

⁵ Przepisy o potrzebie znajomości języka rosyjskiego dla Urzędników z dnia 23 grudnia 1835 r./ 4 stycznia 1836 r., *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. 17, nr 63, s. 408–411.

⁶ Uchwała Sejmowa z dnia 2 (14) kwietnia 1819 roku zatwierdzająca ustawę o przywilejach i hipotekach, *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. 5, nr 21, s. 295.

⁷ *Zbiór Praw. Postanowienia i rozporządzenia Rządu w Guberniach Królestwa Polskiego obowiązujące, wydane po zniesieniu w 1871 roku urzędowego wydania Dziennika Praw Królestwa Polskiego*, zebrał i przełożył Stefan Godlewski, t. 7, Warszawa 1881, s. 207–221.

by i akty zapisu na sąd polubowny. Nieobjęte poświadczeniem przez sędziów pokoju i sądy gminne były: akta o przeniesieniu i ograniczeniu praw własności, akta dotyczące praw stanu cywilnego, umowy mające charakter majątkowy między małżonkami, ugody w sprawach hipotecznych. Od notariuszy, od których odebrano zabezpieczenie hipoteczne, pobierano zabezpieczenie pieniężne. Od sędziów pokoju, członków sądów gminnych i innych urzędników, którzy wykonywali tymczasowo czynności notarialne, nie pobierano zabezpieczeń finansowych. Jeśli w ciągu sześciu miesięcy od zakończenia pracy notariusza i ogłoszenia tego faktu w prasie miejscowej nikt nie wystąpił wobec uwolnionego ze służby lub wobec jego spadkobierców z żądaniami natury finansowej, zabezpieczenie hipoteczne było wykreślone z księgi hipotecznej. Odcisk pieczęci i egzemplarz podpisu każdego notariusza miały znajdować się w miejscowej kancelarii hipotecznej. Notariusz miał posiadać: repertorium wszystkich wydanych aktów, protestów i poświadczeń, księgę do zapisywania opłat, które pobierał, skrowidz alfabetyczny wszystkich sporządzonych przez siebie aktów i poświadczeń, spis dokumentów będących w jego posiadaniu, listę osób ubezwłasnowolnionych prawnie lub osób mających kuratelę sądową. Po ogólnym wymienieniu dokumentacji posiadanej przez notariusza następowało wyszczególnienie dokumentacji. Repertoria miały być zakładane przez każdego notariusza i wydawane temu notariuszowi po przesnurowaniu i opieczętowaniu przez sekretarza właściwego wydziału hipotecznego i stwierdzeniu podpisem członka sądu okręgowego lub sędziego pokoju. Akty notarialne miały być spisywane na odrębnych arkuszach papieru stemplowego i nie miały być wciągane do ksiąg aktowych. Po upływie każdego roku notariusz miał łączyć w porządku chronologicznym sporządzone przez siebie akty notarialne wraz z załącznikami w jeden lub kilka zeszytów. Każdy z tych zeszytów miał być przesnurowany i opieczętowany przez notariusza i złożony razem z repertorium do archiwum hipotecznego. Na końcu każdego zeszytu notariusz miał oznaczyć liczbę aktów. Oznaczenia te miał sprawdzać sekretarz wydziału hipotecznego, który stwierdziwszy prawidłowość wpisów, pozostawić je miał w archiwum hipotecznym.

Po śmierci notariusza, uwolnieniu ze służby lub wydaleniu z urzędu akta, księgi, repertoria i pieczęć odebrać miał bezzwłocznie sekretarz wydziału hipotecznego. Odebrane akta, repertoria i księgi miały być złożone wraz ze spisem materiałów we właściwym archiwum hipotecznym. Tam też miała się znajdować nadpiłowana na krzyż pieczęć zmarłego notariusza. Archiwa notarialne miały być połączone z archiwami hipotecznymi znajdującymi się przy wydziałach hipotecznych.

Do reprezentowania kancelarii wydziału hipotecznego upoważniono sekretarza. Jego podpis i odcisk pieczęci miał być znany wszystkim archiwom hipotecznym i notarialnym. Działalność notariusza obejmowała: przyjmowanie aktów, oprócz dokumentacji prawnie wyłączonej, wydawanie wypisów i kopii, potwierdzenie poświadczeń, przyjmowanie dokumentów oddanych na przechowa-

nie. Sporządzanie aktów notarialnych odbywać się miało u notariuszy lub u osób prywatnych, z zastrzeżeniem akt dotyczących ograniczenia praw własności, dokumentacja ta miała być sporządzana wyłącznie u notariuszy. W przypadku, kiedy notariusz miał osoby poddane jego kurateli, nie mógł w imieniu tych osób sporządzać aktów lub ich odpisów. Akta sporządzane przez notariusza w myśl ustawy nazywać się miały aktami urzędowymi lub notarialnymi. Notariusze spokrewnieni ze sobą nie mogli sporządzać tego samego aktu. Jeżeli osoba zeznająca w akcie nie pochodziła z terenu Warszawskiego Okręgu Sądowego, czyli w praktyce w z Królestwa Polskiego, notariusz miał też uwzględnić prawo cywilne obowiązujące w Cesarstwie Rosyjskim. Przy oprotestowaniu weksli notariusz winien kierować się przepisami zawartymi w prawie handlowym. Przeniesienie lub ograniczenie praw własności majątku nieruchomego bez urządzonej hipoteki sporządzone przez innego notariusza niż urzędującego przy prezesie właściwego sądu okręgowego miało być przedstawione do zatwierdzenia właściwemu prezesowi miejscowego sądu okręgowego.

Akta dotyczące własności nieruchomości nieprzekraczające jednej włóki przedstawiane miały być sędziemu pokoju, który urzędował przy wydziale hipotecznym. Akta dotyczące własności majątku nieruchomego bez urządzonej hipoteki miały być przedstawiane w terminie roku od sporządzenia aktu osobiście przez strony występujące w dokumencie lub przez notariusza upoważnionego przez strony sądowi okręgowemu lub sądowi pokoju. Po zatwierdzeniu aktu przez prezesa sądu okręgowego lub sędziego pokoju sporządzona miała być w kancelarii notariusza kopia, którą miano składać do zachowania w archiwum. Wypisy wydane przez notariuszy ulegających wykonaniu w innych częściach Cesarstwa Rosyjskiego, które miały charakter akt wieczystych, przedstawiono do zatwierdzenia prezesowi właściwego sądu okręgowego. Prezes Sądu Okręgowego sprawdzać miał wiarygodność przedstawionego aktu – poprzez porównanie pieczęci i podpisu notariusza, znajdujących się w archiwum hipotecznym.

Koszta ponoszone przez klientów kancelarii notarialnej były następujące: opłata stemplowa przy sporządzaniu aktów, opłata od aktów notarialnych, płaca notariuszy za sporządzenie aktów i poświadczeń oraz za wydawanie wypisów i aktów oraz opłata za wypisy i kopie aktów niehipotecyjnych. Przy sporządzaniu aktów notarialnych mających za przedmiot zbycie lub nabycie praw pobierana była do skarbu opłata, notariusze powinni byli czuwać nad wpływem tej opłaty od osób, w imieniu których lub na które sporządzany miał być akt notarialny. Odrębności, a więc niepodporządkowaniu kancelarii notarialnych od rosyjskich władz sądowych sprzyjała odrębność lokalowa kancelarii notarialnych. Zamysł władz rosyjskich wyrażony w artykule 2 ustawy notarialnej o urzędowaniu notariuszy przy kancelariach hipotecyjnych sądów okręgowych czy sądów pokoju nie została zrealizowany. Przyczyną były trudności lokalowe sądów. Siedzibami sądów okręgowych czy sądów pokoju były wynajęte budynki, w takich warunkach lokalowych wręcz niemożliwe było przejęcie i przechowywanie archiwów nota-

rialnych, a także przejmowanie coroczne narastającego zasobu akt notarialnych. Notariusze nie tylko więc utrzymywali odrębne kancelarie notarialne, ale przechowywali archiwa i wydawali z tych archiwaliów wypisy i kopie aktów notarialnych. Przepisy z 1 (13) czerwca 1875 roku ustalały 30-dniowy okres na przekazanie przez rejentów dokumentacji i ksiąg hipotecznych. Jednak już 30 maja (11 czerwca) 1876 roku do Ministra Sprawiedliwości wystąpił prezes Sądownictwa w Królestwie Polskim N. Gerard z wnioskiem o to, by rozwiązać problem lokalowy sądów pokoju poprzez pozwolenie na przechowywanie starych akt przez notariuszy w kancelarii. Zezwolono na to cesarskim reskryptem 1 (13) lipca 1876 roku. Równocześnie notariusze przechowywali także bieżące akta, chociaż część sądów domagała się przekazywania dokumentacji po zakończeniu każdego roku. W roku 1898 roku Warszawska Izba Sądowa uznała, że wygodniej jest dla społeczeństwa, jeśli notariusze przechowują akta w swoich kancelariach.

Urząd notariusza był urzędem bardzo stabilnym, sprawowany był do śmierci i cieszył się autorytetem w społeczeństwie. W roku 1901, po upływie 25 lat od wprowadzenia ustawy, na 226 notariuszy 53 mianowanych było jeszcze w 1876 roku. Notariusze w większości przypadków byli urzędnikami narodowości polskiej. Jeszcze w 1914 roku podejmowano próby zorganizowania sądownictwa w guberni chełmskiej. Ówczesny prezes Lubelskiego Sądu Okręgowego zwracał uwagę na to, że nadal w całości urząd ten opanowany jest przez Polaków, a biura notarialne stanowią ośrodki polskiej propagandy⁸. Rządowe regulacje prawne określały także liczbę notariuszy. Zgodnie z „Ukazem Rządzącego Senatu (Pierwszy Departament) z dnia 2 lipca 1876 roku z dołączeniem rozkładu liczby notariuszów urzędujących przy sądach okręgowych i sędziach pokoju należących do okręgu Izby Sądowej Warszawskiej” przy Sądzie Pokoju w Częstochowie działało 2 notariuszy⁹. 3 lipca 1918 roku Rada Regencyjna Królestwa Polskiego wydała „Dekret w przedmiocie przepisów tymczasowych o notariacie”¹⁰. Powtarzała ona przepisy o notariacie wydane w latach 1881–1882. Powyższe akty prawne obowiązywały w II Rzeczypospolitej na terenach byłego zaboru rosyjskiego do 1933 roku. Zwiększenie częstochowskiej liczby notariuszy rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości dokonało się w 1919 roku¹¹.

Stanisław Leopold Biernacki urodził się 15 listopada 1845 roku w Częstochowie. Ojciec Stanisława Leopolda Biernackiego, Jan Nepomucen Biernacki, także zajmował stanowisko w sądownictwie, był obrońcą sądowym przy Sądzie

⁸ Korobowicz A., *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876–1915*, Lublin 1995, s. 115–116.

⁹ Zbiór Praw. Postanowienia i rozporządzenia Rządu w Guberniach Królestwa Polskiego obowiązujące, wydane po zniesieniu w 1871 roku urzędowego wyznania Dziennika Praw Królestwa Polskiego. Zebrał i przełożył Stefan Godlewski, t. 9, Warszawa 1882, s. 7–19.

¹⁰ Dekret w przedmiocie przepisów tymczasowych o notariacie, Dziennik Praw Królestwa Polskiego z dnia 10 lipca 1918 roku, nr 7, poz. 16.

¹¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie utworzenia trzeciej kancelarii notarialnej przy Wydziale Hipotecznym Sądu Pokoju w Częstochowie, Dziennik Praw Państwa Polskiego z 8 lutego 1919 roku, nr 17, poz. 224.

Pokoju w Częstochowie. Można powiedzieć, że praca w sądownictwie, przynajmniej w tej rodzinie, była dziedziczona¹². Stanisław Leopold Biernacki ukończył gimnazjum w Suwałkach, a w roku 1868 Wydział Prawa Szkoły Głównej w Warszawie. Początkowo zajmował stanowisko podprokuratora, następnie asesora sądu poprawczego. Przeniesiony do Warszawy, pełnił funkcję sędziego Trybunału. Potem pracował jako sędzia śledczy w Brzezinach koło Łodzi. W 1883 roku powrócił do Częstochowy, gdzie pracował jako sędzia śledczy. Później pełnił funkcję notariusza częstochowskiego w kancelarii przy Sądzie Pokoju w Częstochowie Guberni Piotrkowskiej. Kancelarię prowadził w latach 1898–1915, 1919–1921 w Częstochowie, w domu przy ulicy Najświętszej Marii Panny pod numerem 20. Była to typowa kariera Polaków zatrudnionych w sądownictwie po wprowadzeniu ustawy z 1875 r. Notariuszami zostawali byli sekretarze sądowi, podprokuratorzy, czy – jak Stanisław Leopold Biernacki – byli sędziowie śledczy¹³. Cezurę początkową działalności stanowi rozpoczęcie pracy notariusza Stanisława Leopolda Biernackiego w Częstochowie w dniu 20 sierpnia 1898 roku, cezurę końcową – zakończenie działalności przez Stanisława Leopolda Biernackiego jako notariusza w dniu 1 października 1921 roku. Zmarł 3 października 1921 roku w wieku 76 lat. „Goniec Częstochowski” w dniu 27 października 1921 roku tak wspominał zmarłego: „Ostatnie lata ze względu na wiek podeszły spędził trwając w zaciszu domowym do chwili zgonu na placówce użytecznego członka społeczeństwa”¹⁴. Pochowany został na Cmentarzu Kule w Częstochowie. W przechowywanym w Archiwum Państwowym w Częstochowie zespole archiwalnym Akta Notariusza Leopolda Stanisława Biernackiego w Częstochowie zachowały się takie grupy aktowe, jak: akta notarialne, rejestry, skorowidze, repertoria, księgi opłat notarialnych, księga wpłat i dziennik korespondencji.

Największą grupę w dokumentacji zespołu stanowią akta notarialne. Porządkowano je chronologicznie w obrębie roku, po czym zszywano. Ze względu na swą objętość dokumentacja podzielona była w obrębie roku na kilka tomów. W obrębie księgi zauważa się jednakże braki poszczególnych aktów. Nie są one spowodowane zaginięciem w samej kancelarii, lecz samym charakterem danej dokumentacji polegającym na świadomym pominięciu niektórych numerów przez notariusza, a są to np. numery protestów weksli.

Dokumentami istotnymi w działalności notariusza są więc repertoria i skorowidze. Niekiedy czyn notariusza nie miał znamion wydania aktu notarialnego, bardzo pomocną księgą do poszukiwań są repertoria notarialne. Zazwyczaj w kilku tomach w obrębie danego roku są umieszczone informacje dotyczące

¹² Archiwum Państwowe w Częstochowie, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymskokatolickiej św. Zygmunta w Częstochowie z 1845 roku, akt urodzenia nr 434.

¹³ Korobowicz A., dz. cyt. s. 91.

¹⁴ „Goniec Częstochowski”, nr 218 z 27 października 1921 r., s. 2; Sętowski J., *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, Częstochowa 2005, s. 34–35.

powziętych przez notariusza czynności. Znajomość repertoriów równocześnie pozwalała na poszukiwanie innych pomocy ewidencyjnych prowadzonych przez kancelarię notarialną. Księga repertoriów podzielona jest na rubryki, w których umieszczano następujące informacje: numer porządkowy czynności (numer repertorium), data sporządzenia wpisu, imię i nazwisko (bądź imiona i nazwiska), miejsca zamieszkania osób, dla których sporządza się akty lub zaświadczenia lub czyni protest. Skorowidze prowadzone były według alfabetu rosyjskiego, pierwsza litera nazwiska stawała się podstawą umieszczenia w danym miejscu. Obok nazwiska umieszczany był numer czynności podjętej przez notariusza, czyli numer repertorium. Jeżeli czynność notariusza zakończyła się (a stawało się tak w większości wypadków) wydaniem aktu notarialnego, dany akt umieszczony był w księdze.

Uzupełnieniem do księgi repertoriów są księgi weksli i księgi protestów weksli. Weksle były formą poręczeń finansowych, wydawane były przez daną osobę lub instytucję na sumę określoną w tym dokumencie, wraz z terminem spłaty. Weksle mogły być wykorzystywane w obrocie bieżącym, a więc nabywane i sprzedawane. Suma na wekslach wraz z wartością rynkową samego weksla stanowiła dochód wekslobiorcy. Rubryki w księdze weksli umieszczane były następująco: numer porządkowy, data i miesiąc wydania weksla, imię i nazwisko osoby trzymającej weksel, suma określona na wekslu, imię i nazwisko wystawcy, czas otrzymania zwrotu sumy wypisanej na wekslu, czyli zwrot weksla lub w tej samej rubryce numer protestu weksli i bardzo często numer czynności notariusza (numer repertorium). Uzupełniającą księgą do księgi weksli była księga protestów weksli. W księdze tej umieszczane są nazwiska osób, które oprotestowały weksle ułożone alfabetycznie, ponadto numer bądź numery oprotestowanych weksli.

Nieco inną księgą prowadzoną przez notariusza był skorowidz nieruchomości bez urzędzonej hipoteki, dla których ograniczono prawa własności. Skorowidz ten zawierał następujące dane: nazwiska właścicieli dłużników, posiadających nieruchomości objęte zakazem sprzedaży, kwoty zobowiązań, nazwiska wierzycieli, osoby i instytucje podające zakaz do wiadomości, datę otrzymania zawiadomienia o zakazie, datę zniesienia zakazu. Na ten typ dokumentacji zachowanej w zespole Akta notariusza Leopolda Stanisława Biernackiego składa się tylko jedna księga. Zgodnie z Postanowieniem Komitetu Urządzającego w Królestwie Polskim z dnia 30 grudnia 1865 roku / 11 stycznia 1866 roku o porządku zbywania, oddawania w zastaw, wdzierżawiania i dzielenia osad włościańskich, wszelkie umowy zastawu, nabycia, sprzedaży i dzielenia osad, czyli gruntów i domostw należących do włościan, sporządzane były przed notariuszem. Przepisy te miały na celu niezbywalność gruntów użytkowanych przez wyzwolonych z poddaństwa chłopów. Równocześnie grunta te, niemające hipotek, były „w posiadaniu włościan” i stąd zachodziła konieczność prowadzenia przez notariusza odrębnych ksiąg¹⁵.

¹⁵ Ukaz Najwyższy o urządzeniu włościan z 2 (14) marca 1864 roku: *Dziennik Praw Królestwa Polskiego*, t. 62, Warszawa 1864. artykuł 1 i 19; Postanowienie Komitetu Urządzającego z dnia 30 grudnia 1865 roku (11 stycznia 1866 roku) o porządku zbywania, oddawania w zastaw, wy-

Oprócz tych ksiąg notariusz prowadził jeszcze spis dokumentów oddanych mu w depozyt (głównie dokumenty i zarządzenia woli). W księdze tej zapisywano numer porządkowy, dzień, miesiąc, rok, imię i nazwisko oddającego dokument, streszczenie dokumentu i dopiero na końcu numer czynności umieszczony w repertorium notarialnym. W spisie tym umieszczono zarządzenia ostatniej woli stające się jawnymi po śmierci osoby sporządzającej testament.

Notariusz posiadał także księgę wpłat. Była to księga otrzymanych sum pożyczonych przez osoby prywatne lub instytucje. Pierwszą rubrykę stanowił w niej numer porządkowy i numer czynności notarialnej (numer repertorium), dalej następowało nazwisko i imię osoby zastawiającej sumę w rublach i kopiejkach oraz sposób odzyskania pieniędzy.

Inną księgą pozwalającą mieć wgląd w całość dokonań notariusza w obrębie danego roku jest księga opłat notarialnych. Znajdują się w niej następujące informacje: numer porządkowy opłaconego aktu, dzień, miesiąc, rok czynności, numer, pod którym zarejestrowano daną czynność w repertorium notarialnym, krótkie streszczenie aktu lub zaświadczenia z zaznaczeniem imion i nazwisk osób występujących w dokumentach lub oddających dokumenty na przechowanie notariuszowi i informacja dotycząca płatników od wydawanego aktu: opłaty skarbowe, aktowe, podatek od obronności, podatek od mienia, podatek miejski, podatek za wydawanie kopii i na końcu opłaty notarialne.

Ostatnią z serii ksiąg notariusza Leopolda Stanisława Biernackiego była księga korespondencji, czyli dziennik podawczy. Zapisywano tam korespondencję głównie do Prokuratorii Królestwa Polskiego, będącej najwyższym sądem gospodarczym, Banku Państwa w Rosji Oddział w Częstochowie – w sprawach finansowych (informacje o protestach weksli) czy do Magistratu miasta Częstochowy – w sprawach o opłaty za wydane akty własnościowe.

Materiały archiwalne kancelarii notariusza Leopolda Stanisława Biernackiego w Częstochowie nie zostały zachowane w całości. Brakuje ksiąg weksli z lat 1898–1913 i 1919–1921, księgi wpłat sum pożyczonych z lat 1914–1915 i 1919–1921 czy dziennika korespondencji z lat 1906–1915 i 1919–1921. Jednak ocalała dokumentacja pozwala mieć dostęp do działalności kancelarii notariusza Leopolda Stanisława Biernackiego w Częstochowie. Akta te nie tylko dają dostęp do typów materiałów wytworzonych przez kancelarię, ale odzwierciedlają też działalność kancelarii notarialnej w zaborze rosyjskim w II połowie XIX wieku. Porównanie typów dokumentacji z przepisami ustawy z 1875 roku ukazuje też charakter stosunków własnościowo-finansowych na terenie zaboru ro-

dzierzawiania i dzielenia osad włościańskich: Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 64, Warszawa 1866, Artykuł 2. Postanowienie z 1865 r. / 1866 r. roku rozwijało Najwyżej zatwierdzone Zadanie Rady Państwa O sposobie sprzedawania, wydzierżawiania lub oddawania w zastaw osad i gruntów włościańskich w guberniach Królestwa Polskiego, tudzież o dzieleniu tych majątków z 11 czerwca 1891 roku. Zbiór Praw obowiązujących w Guberniach Królestwa Polskiego, Seria 2, t. 14, 1891, półrocze drugie, Warszawa 1891, artykuły 6, 11, 12.

syjskiego w Częstochowie i okolicach pod koniec XIX wieku, w pierwszych latach XX wieku i po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku. Wartość historyczną dokumentacji wytworzonej przez notariuszy, różnorodność tematyki i wagę występujących tam problemów przedstawili w artykule *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa* H. Szymańska i J. Śmiałowski¹⁶.

Bibliografia

I. Źródła Archiwalne

Archiwum Państwowe w Częstochowie, Akta stanu cywilnego Parafii Rzymsko-katolickiej św. Zygmunta w Częstochowie z 1845 roku, akt urodzenia nr 434.

Źródła drukowane

Dziennik Praw Księstwa Warszawskiego, nr 9. Dekret z 14 marca 1809 roku o taksie notariuszy.

Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 5, nr 21. Uchwała Sejmowa z dnia 2 (14) kwietnia 1819 roku zatwierdzająca ustawę o przywilejach i hipotekach.

Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 9, nr 40. Uchwała sejmowa z 1 (13) czerwca 1825 roku zatwierdzająca nowe prawo o przywilejach i hipotekach. Dziennik Praw Królestwa Polskiego.

Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 17, nr 63. Przepisy o potrzebie znajomości języka rosyjskiego dla Urzędników z 23 grudnia 1835 r. / 4 stycznia 1836 r.

Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 62, Warszawa 1864. Ukaz Najwyższy o urządzeniu włościan z 2 (14) marca 1864 roku.

Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 64, Warszawa 1866. Postanowienie Komitetu Urządzającego z dnia 30 grudnia 1865 roku (11 stycznia 1866 roku) o porządku zbywania, oddawania w zastaw, wydzierżawiania i dzielenia osad włościańskich.

Dziennik Praw Królestwa Polskiego dnia 10 lipca 1918 roku, nr 7, poz. 16. Dekret w przedmiocie przepisów tymczasowych o notariacie.

Dziennik Praw Państwa Polskiego z 8 lutego 1919 roku, nr 17, poz. 224. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w przedmiocie utworzenia trzeciej kancelarii notarialnej przy Wydziale Hipotecznym Sądu Pokoju w Częstochowie.

II. Opracowania

Historia Państwa i Prawa Polski, t. 3, red. Bardach J., Senkowska-Gluck M., Warszawa 1981.

¹⁶ Szymańska H., Śmiałowski J., *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa*, „Archeion”, t. 30, Warszawa 1959, s. 43–67.

Korobowicz A., *Sądownictwo Królestwa Polskiego 1876–1915*, Lublin 1995.

Malec D., *Notariat II Rzeczypospolitej*, Kraków 2002.

Sętowski J., *Cmentarz Kule w Częstochowie. Przewodnik biograficzny*, Częstochowa 2005.

III. Artykuły

Szymańska H., Śmiałowski J., *Akta notarialne z terenu Królestwa Polskiego i ich wartość naukowa*, „Archeion”, t. 30, Warszawa 1959.

IV. Prasa

„Goniec Częstochowski”, nr 218 z 27 października 1921 r.

Działalność kancelarii notarialnej pod koniec XIX i w pierwszych latach XX wieku oraz po odzyskaniu niepodległości, w świetle przepisów i zachowanej dokumentacji zespołu archiwalnego: Kancelaria notariusza Stanisława Leopolda Biernackiego w Częstochowie

Streszczenie

Kancelaria notariusza Stanisława Leopolda Biernackiego działała w Częstochowie w latach 1898–1915, 1919–1921. Zachowana po tym notariuszu dokumentacja przechowywana jest w Archiwum Państwowym w Częstochowie. Zaletą dla badacza dziejów notariatu w Polsce, a także badaczy dziejów osadnictwa, rolnictwa i przemysłu w Polsce jest znaczna kompletność materiału archiwalnego. Artykuł niniejszy ukazuje przepisy prawne, na podstawie których działała kancelaria notariusza Leopolda Stanisława Biernackiego w Częstochowie, jak również prezentuje materiał pozostawiony przez tego notariusza.

Słowa kluczowe: archiwum, kancelaria, notariusz, dokumentacja, spuścizna, dzieje notariatu, Częstochowa, Leopold Stanisław Biernacki.

Activity of Notary's Office at the end of the 19th century and in the early years of the 20th century and after regaining independence under the regulations of the law and the documentation preserved by the archival office: Leopold Stanisław Biernacki's Notary Office in Częstochowa

Summary

Leopold Stanisław Biernacki's Notary Office was active in Częstochowa in the years 1898–1915, 1919–1921. Documentation of the Notary has been entrusted for safekeeping to the State Archives branch in Częstochowa. Considerable completeness of the archival materials is a good point for researchers on the history of notary's offices in Poland, as well as for the historians of colonisation, farming and industry in Poland. Regulations of the law providing legal grounds for operation of the Notary's Office of Leopold Stanisław Biernacki in Częstochowa, as well as the material left by the notary are also provided in this article.

Keywords: archives, notary's office, the history of notary's office, notary, documentation, Częstochowa, legacy, Leopold Stanisław Biernacki.